

VARIA

TADEUSZ PIOTROWSKI* | UNIwersYTET WROCLAWSKI

Nowe słowniki języków zachodniosłowiańskich

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/JP.98.3.12>

W Polsce od końca 2006 roku prowadzi się prace nad *Wielkim słownikiem języka polskiego* (WSJP). Zapewne wielu miłośników leksykografii zastanawia się, jak przebiegają prace leksykograficzne w innych krajach, zwłaszcza słowiańskich. Porównywanie słowników języka polskiego z dziełami, które opisują inne języki słowiańskie, jest o tyle sensowne, że po 1945 roku przypadł krajom obszaru słowiańskiego podobny los, wobec tego uwarunkowania rozwoju słownictwa są w nich bardzo zbliżone¹. Szczególnie interesujące będzie przypuszczalnie spojrzenie na słowniki w państwach zachodniosłowiańskich, Czechach i Słowacji, i w tym tekście naszkicuję parę uwag na temat najnowszych słowników właśnie w obu tych krajach, ze szczególnym uwzględnieniem Słowacji. Muszę przyznać, że z zalem pomijam słowniki innych języków słowiańskich, na przykład ukraińskiego, a ogromne tomy nowego słownika języka ukraińskiego budzą respekt: ma on zawierać około 370 tysięcy haseł zebranych w 20 tomach, każde hasło zaś obejmuje setki cytatów, często internetowych. Zainteresowani czytelnicy mogą zapoznać się z pełną zawartością słownika na stronach <http://lcorp.ulif.org.ua/ExpIS/>. Widać, że tak kosztowne przedsięwzięcie jest priorytetem dla kultury Ukrainy.

W niniejszym szkicu nie będzie mnie interesowało, czy słowniki języka czeskiego i słowackiego właściwie opisują dane językowe, to będzie zajmowało specjalistów w obu językach. Opiszę natomiast warunki rozwoju słowników, ich stosunek do tradycji, a także najważniejsze metody leksykograficzne. Zakładam, że czytelnik zna warunki rozwoju leksykografii w Polsce.

W obu wspomnianych krajach duże współczesne słowniki obu języków narodowych nie zostały oddane prywatnym przedsiębiorcom, ale pozostają własnością odpowiednich akademii nauk, pod których egidą zostały opracowane. W wypadku języka czeskiego myślę o dziele *Slovník spisovného jazyka českého* w czterech tomach, opracowanym pod redakcją Bohuslava Havránka (1893–1979²), a wydrukowanym w latach 1960–1971; przedrukowano go w 1989 roku. Jeśli chodzi o język słowacki, będzie to *Slovník slovenského jazyka* w pięciu tomach (szósty był

* tadeusz.piotrowski@uwr.edu.pl

1 Książka z 2013 r. *Slavjanskaja leksikografija* pod redakcją M.I. Černyševiej (Moskwa) zawiera syntetyczne opisy najnowszych dzieł leksykografii słowiańskich w poszczególnych językach, także oczywiście słowackiej i czeskiej, wybrane rozdziały dostępne są także w tłumaczeniu na język rosyjski. Powtarza ona w gruncie rzeczy teksty z wcześniejszej publikacji z 2008 r., pod tą samą redakcją: *Teorija i istorija slavjanskoj leksikografii. Naučnye materialy k XIV s'ezdu slavistov*.

2 Tak będą podawane daty życia i śmierci.

suplementem), opracowany pod redakcją Štefana Peciara (1912–1989), wydany w latach 1959–1969 (drugie wydanie, przedruk, z 1989 roku). Choć różnią się pod względem liczby tomów, oba słowniki mają podobną liczbę haseł (ok. 120 tysięcy), tyle zawiera i słownik języka polskiego pod redakcją Witolda Doroszewskiego (1899–1976; SJPDor).

Oba słowniki powojenne posłużyły także do opracowania kompendiów jednotomowych, które jednak są znacznie większe niż analogiczny słownik języka polskiego, ponieważ każdy liczy około 50 tysięcy haseł. Z głównymi słownikami języków czeskiego i słowackiego można się łatwo zapoznać, ponieważ ich tekst został udostępniony bezpłatnie na odpowiednich stronach internetowych. Dla czeskiego jest to strona „Databáze heslářů” (<http://lexiko.ujc.cas.cz/heslare/>), na której można się zapoznać z 910 391 hasłami z dziewięciu słowników³, dla słowackiego – <http://slovník.juls.savba.sk>, gdzie można korzystać z tekstów najważniejszych słowników współczesnych (zasadniczo wydanych po 1945 roku, choć obejmuje ona też, istotny historycznie, słownik wielojęzyczny Bernoláka z 1825 roku). Znajduje się na niej także opracowywany słownik najnowszy, który omawiam dokładniej niżej. Muszę przyznać, że odczuwam ukłucie zazdrości, gdy zaglądam na te strony, także z tego względu, że wszystkie słowniki są przedstawiane w podobny sposób, zapewne zapisywane są z użyciem tych samych formalizmów.

Choć w krajach słowiańskojęzycznych duży korpus językowy, podstawowe narzędzie leksykograficzne, powstał po raz pierwszy w Republice Czeskiej (Český národní korpus)⁴, to jednak aż do 2012 roku Czeszy koledzy nie podjęli prac nad nowym słownikiem języka czeskiego. Obecnie przystąpili wszakże do opracowania takiego dzieła pod tytułem *Akademický slovník současné češtiny* i według informacji ze strony internetowej⁵ ma to być słownik średniej wielkości, obejmujący 120–150 tysięcy haseł⁶. Gotowe hasła (na literę *a*) są już dostępne na stronie <http://www.slovníkcestiny.cz/web/uvod.php>. Z informacji podanych na stronie nie wynika, w jakiej formie słownik ma być docelowo udostępniany, czy tylko w wersji cyfrowej, czy też odrębnie drukiem. Trudno zrozumieć, czemu w bazie danych słowników czeskich, opisanej wyżej, brak jakiegokolwiek wzmianki o tym słowniku.

Na Słowacji już od 2006 roku publikowany jest nowy słownik języka słowackiego, *Slovník súčasného slovenského jazyka*, opracowywany w Instytucie Językoznawstwa Słowackiej Akademii Nauk. Do tej pory wydano trzy tomy, w odstępach pięcioletnich: pierwszy w 2006 roku, litery A–G, pod redakcją K. Buzássyovej i A. Jarošovej⁷, drugi w 2011 roku, litery H–L, redakcja A. Jarošová i K. Buzássyová, trzeci w 2015 roku, litery M–N, redaktor główny A. Jarošová. Twórcy

3 Warto zauważyć, że Czesi udostępnili w postaci cyfrowej nawet fiszki słownikowe wcześniejszych słowników.

4 Wzorowany był on na strukturze brytyjskiego korpusu narodowego, liczy ok. 100 milionów wyrazów tekstowych (<https://www.korpus.cz/>).

5 <http://www.ujc.cas.cz/o-ustavu/oddeleni/oddeleni-soucasne-lexikologie-a-lexikografie/akademicky-slovník-soucasne-cestiny.html>.

6 W odpowiednich publikacjach brak jawnie nazwanego redaktora naczelnego, wymienionych jest 20 autorów. Wśród nich jest 17 magistrów i 3 doktorów, brak profesora – to dość ciekawe, gdy się porówna zwyczaj polskie. Nie ma podpisów pod wstępem ani zasadami opracowania materiału. Kierownikiem projektu jest Pavla Kochová, która jest autorką (często wraz ze Zdeňką Opavską) większości anglojęzycznych artykułów na temat słownika. Dane bibliograficzne takich publikacji można znaleźć na stronie dr Kochovej (<http://www.ujc.cas.cz/zakladni-informace/pracovnici/kochova-pavla.html>).

7 Tom 1 opracowało 12 autorów, tom 2 – 17, przy tomie 3 zaś pracowało 14 redaktorów. Większość informacji można znaleźć w opisach w samym słowniku, udostępnionych na stronach internetowych.

słownika twierdzą, że to pewnie ostatni drukowany słownik języka słowackiego. Ma on obejmować 200 tysięcy haseł, a ponieważ trzy wydane tomy zawierają ich łącznie około 72 tysięcy, całość będzie liczyła zapewne osiem tomów. Autorzy podają bardzo dokładne dane, rozróżniając precyzyjnie między różnymi zawartymi w słowniku rodzajami jednostek leksykalnych. I tak tom drugi⁸ ma 1088 stron, zawiera 25 418 haseł, którymi są wyrazy pojedyncze nazywające hasło. W obrębie hasła jednak są wyróżniane jednostki leksykalne wielowyrazowe, frazeologizmy (ogólnie 4397) oraz kolokacje (10 638). Wynika z tego, że na stronę drukowanego słownika przypadają 23 hasła, a hasło zawiera średnio 2,4 kolokacji. Co ciekawe, w odrębnej części ujęte są także nazwy własne – miejscowości Słowacji i ich dzielnic. Przy pracy leksykografowie mieli do dyspozycji nie tylko teksty poprzednich słowników, ale także, oczywiście, korpusy. Pracując nad tomem pierwszym, posługiwali się korpusem o wielkości 300 milionów wyrazów tekstowych, przy tomie drugim było to 500 milionów wyrazów, a przy trzecim już 3,5 miliarda.

Zapoznając się z nowym słownikiem, osoba, która zna słowacką leksykografię, zauważy, że wyraźnie przypomina on dzieła wcześniejsze. Druk jest co prawda czytelniejszy, wprowadzono też czcionkę w dwóch kolorach, ale układ haseł jest bardzo znajomy, podobnie jak i ich zwięzłość. Polskiemu czytelnikowi słowniki słowackie (i czeskie) najbardziej przypominają takie słowniki jak nieukończony słownik pod redakcją Tadeusza Lehra-Spławińskiego z 1938 roku czy dzieło z lat 1978–1981 (w różnych mutacjach) pod redakcją Mieczysława Szymczaka. Rzuca się mianowicie w oczy brak rozbudowanej dokumentacji tekstowej, która w Polsce tradycyjnie ma świadczyć o „naukowości” słownika. Spójrzmy na przykład – nieduże hasło na literę *a* (odpowiedniki – słowacki i czeski – polskiego wyrazu *awangarda*, dla uproszczenia dość rzadkiego rzeczownika) – aby można było porównać omawiane słowniki.

W SJPDoR w hasło *awangarda* mamy wyodrębnione dwa znaczenia oraz jeden frazeologizm, a w nich sześć cytatów (od XIX wieku); w WSJP odpowiednie hasło ma cztery znaczenia, znajdziemy też zwroty (w części *Połączenia*), cytatów z materiału językowego zaś jest dziesięć. Dla porównania przedstawię analogiczne hasła z omawianego słownika słowackiego, następnie z dzieła go poprzedzającego, a także odpowiednie hasła z opracowywanego słownika czeskiego i jego poprzednika. Staram się oddać rozróżnienia typograficzne oryginałów.

Słowniki słowackie:

Slovník súčasného slovenského jazyka (2006–)

avantgarda -dy -gárd ž. (fr.) 1. ► (najmä v umení) novátorský smer, často vedome odmietajúci umelecké tradície; umelci tohto smeru: *básnická, literárna, filmová a.; európske hudobné avantgardy; predstaviteľia avantgardy; bola to doba* avantgárd; *patrí k slovenskej medzivojnovnej výtvarnej avantgarde*

2. ► skupina ľudí presadzujúca nové myšlienky; syn. predvoj, priekopníci: *a. spoločnosti*; pren. *Nové modely sú akousi avantgardou automobilov 90. rokov.* [Pd 1997]

8 Podaję dane dla tomu drugiego, ponieważ są dokładniejsze niż dla pierwszego.

Slovník slovenského jazyka (1959–1968)

avantgarda, -y, -gárd ž. predný voj, predvoj (obyč. v ideológii); skupina priekopníkov: *literárna, umelecká a., a. robotníckej triedy*

Słowniki czeskie:

Akademický slovník současné češtiny (2012–)

avantgarda -dy ž. <fr.>

1. skupina osob, hnutí prosazující nové myšlenky, průkopníci, předvoj

avantgarda společnosti

být avantgardou v boji proti globálnímu oteplování

2. novátorský umělecký směr, směry 1. pol. 20. století, často odmítající umělecké tradice (např. futurismus, expresionismus, konstruktivismus, surrealismus) • představitel, stoupenci těchto směrů

literární, výtvarná, fotografická, divadelní, filmová avantgarda

představitel české meziválečné avantgardy

festival hudební avantgardy

nástup uměleckých avantgard ve 20. století

v jeho ateliéru se scházela předválečná avantgarda

Slovník spisovného jazyka českého (1960–1971)

avantgarda, -y ž. (z fr.) *vedoucí skupina; předvoj; průkopníci (v boji za nové myšlenky ap.)*; ruská dělnická třída se stala a-ou světového proletariátu; a. světového pokroku; básnická a.; -gardní příd. *průkopnický*: a. úloha členů strany při budování komunismu; a. směr umělecký; a. tvorba, film; → přísl. -gardně, → podst. -gardnost, -i ž.: a. dělnické třídy; a. názorů, umění

Krótko więc mówiąc, słowniki słowackie i czeskie zawierają wyniki interpretacji leksyko-
grafów, zasadniczo nie znajdziemy w nich dokumentacji. O ile w połowie lat pięćdziesiątych
XX wieku brak materiału językowego w słowniku budził poważne wątpliwości, o tyle obec-
nie dyskusyjnie jest, czy taki materiał powinno się umieszczać w dziełach leksykograficznych,
ze względu na łatwość znalezienia danych językowych w przestrzeni cyfrowej. Oczywiście
takie dane są surowe, niepoddane klasyfikacji czy interpretacji przez leksykografów, jednak
w wielu wypadkach właśnie to przesądza o ich wartości, zwłaszcza w krajach, w których spo-
tyka się wysoki poziom preskrytywizmu – a takie są kraje słowiańskie.

Definicje z kolei są w zasadzie tradycyjne, nie widać, by ich autorzy przejęli się nowator-
skimi propozycjami. Po pierwsze, można sądzić, że słownik ma być zrozumiały dla szerokiego
ogółu odbiorców, nie tylko dla wąskiego grona specjalistów. Po drugie, definicje pisane pod

dyktat ściśle określonej teorii mogą po upływie czasu być trudne do interpretacji, ponieważ mało kto będzie pamiętał o zasadach owej teorii.

Jeżeli miałbym wyliczyć zasadnicze cechy nowych słowników języka słowackiego i czeskiego, które odróżniają je od słowników polskich, wymieniłbym takie: wierne kontynuowanie tradycji leksykograficznej, ulepszanie opisu przez jego stopniowe zmiany w poszczególnych dziełach, nie przez negowanie wcześniejszych zasad. Słownik jest przede wszystkim repozytorium jednostek językowych (kwestia wyodrębniania leksemów jest bardzo ciekawie opisywana w opracowaniach teoretycznych), a dzieło leksykograficzne zawiera wyniki analizy materiału.